

LA MONARQUIA HISPÀNICA I ELS ESTATS DE LA TOSCANA DURANT EL SEGLE XVII. RELACIONS POLÍTIQUES

Eladi Romero i García

Al juny de 1985 vaig presentar la tesi doctoral titulada *La Toscana en la òrbita de la monarquia hispànica (1530-1598). El caso de Lucca*, un resum de la qual aparegué publicat l'any següent gràcies a la col.laboració de l'editorial lleidatana *Dilagro*. A més, al número 5 de la revista *Pedralbes* es va tenir l'atenció de presentar un breu resum del treball. Investigacions posteriors m'han permès ampliar el marc cronològic de la qüestió, i en aquest article només pretenc oferir els primers resultats de dita tasca.

La Toscana a començaments del segle XVII

De la diversitat de petits Estats comunals que integraven la Toscana medieval, s'havia passat a començaments de la centúria que ens interessa a dràstica disminució, que havia reduït el nombre d'entitats independents a quatre: el gran ducat de Toscana (amb capital a Florència), la república de Lucca i els principats de Piombino i de Massa-Carrara, tots ells teòrics aliats de la monarquia hispànica. A

més, soldats dels terços espanyols i italians custodiaven diverses poblacions de la costa toscana, que en conjunt formaven l'anomenat Estat dels Presidis.

El més important dels Estats era el gran ducat de Toscana, governat per la dinastia Medici, instal·lada al tron de Florència al 1530 per desig de l'emperador Carles V. Durant el segle XVI, i gràcies a la tasca de Cosme I de Medici, el seu territori es va engrandir amb la incorporació de la república de Siena com a feu atorgat per Felip II (1557-58), així com la localitat de Portoferraio (a l'illa d'Elba). El seu fill Francesc I havia ocupat algunes poblacions de la comarca de la Lunigiana (nord-oest de la Toscana), cedides pels seus senyors feudals. I a començaments del segle XVII era gran duc un altre fill de Cosme, Ferran I de Medici, que governava un territori poblat per uns 700.000 habitants.

El gran ducat constituïa un Estat ben protegit, gràcies a la política defensiva desenvolupada per Cosme I. S'havien construït i reparat diverses fortificacions en tot el territori, i a més es va potenciar la marina de guerra, la qual s'enfrontava esporàdicament amb les naus dels turcs. Des del punt de vista econòmic, a l'època de Ferran I (1587-1609) començà a desplegar-se l'activitat del port franc de Liorna. A partir de 1591, el blat procedent de les bases bàltiques comença a afluir a la Toscana, i Liorna es converteix en un centre redistribuïdor o de pas per a naus de diversos països. El gran duc invertia grans quantitats a comprar el blat que es carregava a Dantzig, per vendre'l posteriorment a Itàlia. Les xifres són indicatives al respecte. Així, el gra del nord va representar, entre 1590-91, el 52'27% del total del valor dels productes arribats a Liorna; entre 1591-92, va representar el 42'15%, i entre 1592-93 el 96'22%. S'ha de fer constar que durant aquest darrer període, Ferran I era propietari del 54'28% del blat desembarcat. Per al període de 1599 a 1611, Braudel i Romano han notat un cert augment de les entrades a Liorna ⁽¹⁾. Les naus genoveses i catalanes (tema que

1. Braudel, Fernand, Romano, Ruggiero, *Navires et marchandises à l'entrée du port de Livourne, 1547-1611*, París, 1967.

podria donar lloc a una interessant investigació) fan la seva aparició amb una freqüència més gran, i com és de suposar, el mateix ocorre amb els procedents dels ports nòrdics. La conjuntura política internacional propicia el comerç (recordem la pau anglo-hispànica de 1604 i la Treva dels Dotze Anys, signada entre la monarquia hispànica i Holanda al 1609).

En el camp de l'artesanat, la situació no era tan pròspera. El desviament de capitals cap al camp o cap al comerç de grans va perjudicar les tasques manufactureres. L'art de la llana es trobava en plena decadència, mentre que l'art de la seda no arribava a despendre's de la seva limitada producció. L'obsessió per obtenir un producte de qualitat, pròpia de tot el segle XVI, només permetia l'elaboració de teles molt cares i poc competitives. Malgrat tot, el 19 de juliol de 1592 Ferran I ordenà que els teixits es confeccionessin d'acord amb les normes tradicionals, és a dir, mitjançant uns rígids controls de qualitat.

Juntament amb el comerç de grans, l'altra principal font de recursos econòmics del gran ducat era l'agricultura. Segons R. Galluzzi, foren diversos els burgesos florentins que en aquest període "arribaren a convertir la seva riquesa en moltes terres de la Toscana" ⁽²⁾. Queda clar que Ferran I va voler donar a les activitats agràries una gran empenta. Els motius d'aquesta "tornada al camp", segons Furio Diaz, són els següents: l'increment demogràfic, l'evolució dels preus, les caresties i la consegüent política econòmica del govern" ⁽³⁾. Respecte de l'augment demogràfic, només dir que les estimacions dels historiadors parlen d'una població de 560.354 habitants per a l'any 1562, mentre que per a 1622 s'afirma la xifra de 648.768 habitants, tenint en compte que en cap d'aquestes dues estimacions no s'inclou la població del territori sienès. Quant als preus, el primer estudiós que es va dedicar a

2. Galluzzi, Riguccio, *Storia del granducato di Toscana*, vol.5, pàg. 140-141. Florència, 1822.

3. Diaz, Furio, *Il Granducato di Toscana. I Medici*, pàg. 328, Torí, 1976.

analitzar aquest aspecte de l'economia en relació amb el cas toscà fou Giuseppe Parenti ⁽⁴⁾. En línies generals, Parenti ens diu que a partir de 1545 té lloc “una fase fortament ascendent”, que culmina al 1600, i que significa l'increment de prop d'un 100% dels preus. Des de principis del segle XVII es tendeix a una “consolidació o lleu descens”.

Les caresties, motivades per collites pobres durant els darrers vint anys del segle XVI, provocaren una rígida intervenció estatal, especialment encaminada a evitar l'exportació del gra toscà. Un dels pitjors anys fou el 1590. El gran duc va haver de dictar disposicions per mantenir els preus a un nivell adequat i per evitar el contraban i les extraccions il·legals. Però donat que la situació a la Toscana era una mica millor que als territoris de l'Església, molts eren els emigrants que arribaven al principat dels Medici a la recerca d'aliments. Ferran va ordenar el seu retorn. L'adquisició de blat sicilià garantí la supervivència de la població fins al desembre de 1590, però en els mesos posteriors el problema es va agreujar. La fixació de preus provocava l'emmagatzemament i la venda il·legal del gra. És llavors quan començà a arribar el forniment bàltic. Segons afirma B. Licata, “no fou sense dificultats que Ferran va poder obtenir el gra del nord. Malgrat que les ciutats hanseàtiques, holandeses i angleses varen respondre amb condescendència a les seves peticions, les naus que es dirigien a la Toscana foren amenaçades pel rei d'Espanya, Felip II, el qual, malgrat haver concedit permisos per creuar Gibraltar, en segrestà unes quantes. Dit segrest era motivat, a part de per la penúria espanyola, per les tenses relacions existents entre Espanya i la Toscana” ⁽⁵⁾. A més, el bandoler Alfons Piccolomini dificultava el transport dels aliments, i Gènova s'afegia a les accions espanyoles de bloqueig. Malgrat tot, el

4. Vegeu G. Parenti, *Prime ricerche sulla rivoluzione dei prezzi a Firenze*, publicat a Florència al 1939, i “Prezzi e salari a Firenze dal 1520 al 1620”, a *I prezzi in Europa dal secolo XIII a oggi*, vol. dirigit per Ruggiero Romano, publicat a Torí al 1967.

5. Licata, Baldassare, “Il problema del grano e delle carestie”, en *Architettura e politica da Cosimo I a Ferdinando I*, vol. dirigit per Giorgino Spini, Florència, 1976, pàg. 355.

problema de la carestia es va solucionar aviat amb les noves importacions.

Hem parlat de la gradual pèrdua d'importància de les activitats manufactureres a la Toscana del segle XVI, en benefici de les inversions agràries. La tendència pro-agrària i aristocratitzant queda manifesta en el nombre de membres admesos en l'orde de San Stefano (institució marítima i militar fundada per Cosme I al 1561) entre 1562 i 1609: 305 florentins, 106 sienesos, 56 de Pistoia, 53 pisans, 40 de Volterra, 13 de Cortona, 9 de Borgo San Sepolcro... S'ha de tenir en compte que per poder ingressar en l'orde s'havia de pertànyer a una família honorable i deixar qualsevol activitat comercial o manufacturera.

Ferran I fomentava les inversions en el camp i les directrius aristocratitzants. Les caresties iniciades cap a 1590 havien posat de manifest la necessitat d'activar la producció agrària i d'intervenir en el seu increment. El problema agrícola era greu. Dario Melani, notari de Grosseto, indicava a Ferran I la disminució de la producció agrària a la Maremma sienesa (comarca del sud-oest de la Toscana): "causes principals eren les físiques i les polítiques, i destaquen en la literatura sobre el tema: malària, bandolers, taxes gravoses sobre l'exportació de cereals, efectes contraproductius dels mateixos bans destinats a aïllar els bandolers, donat que l'excessiu rigor acabava per provocar complicitat entre els bàndols i pactes obligats o voluntaris amb la població, mentre que els homicidis augmentaven. Però, en relació amb el fet específic del conreu del gra, Melani pot indicar greus i nocius errors: desunió i dispersió dels conreus, danyats pel bestiar a causa de l'alternança dels camps, que impedeix tancar-los i protegir-los, privilegis concedits als soldats i als "defensats per la Duana", que cometien danys en les mateixes terres, incompetència i latrocini dels administradors locals, distribució del cereal als "defensats" a preu imposat, gran endeutament dels pagesos..."⁽⁶⁾.

6. Citat a Furio Diaz, *op. cit.*, pàg. 341

Les bonificacions de terres improductives procuraren reparar aquesta situació. El 1591, una *commenda* (una mena de càrrega estatal, per la qual el pagès pagava mitjançant el seu treball les ajudes alimentícies que rebia del poder públic durant els anys d'escassetat) de prop de 2.000 persones era destinada a regular les aigües de la comarca de la Val di Chiana. Les comarques de Pisa i de Val di Nievole també foren objecte d'aquest tipus d'obres. A la Maremma sienesa, el gran duc manà la construcció de dics per la dessecació d'alguns terrenys. Malgrat tot, això no impediria l'endèmica insuficiència de la producció.

Abans hem fet al·lusió a la tensa situació existent entre els governs de Madrid i de Florència a finals del segle XVI. Efectivament, així era. Per a aquest tema em remeto al meu llibre *El imperialismo hispánico en la Toscana durante el siglo XVI* ⁽⁷⁾. Malgrat tot, no es va arribar a una ruptura diplomàtica. De fet, la mort de Felip II (1598) i certes pressions per part de les autoritats hispàniques, provocaren que Ferran I de Medici s'hagués de sotmetre als dictats de Madrid. Aquest procés es manifestà en una major col·laboració naval. Per altre costat, sembla que Felip III, en els seus primers anys de regnat, elaborà novament una política antiturca. Per a Braudel, aquest fet resulta bastant sorprenent, i avança unes possibles causes d'això: "És la guerra d'Enric IV contra la Savoia, pel motiu de Saluzzo, o són els plans malintencionats contra la Toscana els que fan que l'atenció d'Espanya es torni novament cap a la Mediterrània?, o són les necessitats de mantenir oberta i tranquil·la la ruta de Barcelona a Gènova, o simplement el fet que, acabada la guerra francesa, la Península disposi ara de més forces per invertir-les a la mar Interior? Ben cert és que l'any 1601 assistim en la Mediterrània a un desplegament de forces espanyoles des de fa molt de temps inusitat" ⁽⁸⁾.

7. Publicat a Lleida al 1986, pàg. 125-129.

8. Braudel, Fernand, *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en época de Felipe II*, Madrid, 1976, traducció de l'original francès, vol. 2, pàg. 780.

Una expedició contra Alger s'organitza en aquest any. En ella participen naus hispàniques, malteses, savoianes, pontificies i toscanes, sota el comandament de Joan Andrea Doria. L'objectiu, que s'havia d'assolir mitjançant una rebel·lió interna, no es va aconseguir a causa que els senyals que s'havien d'enviar des d'Alger no s'efectuaren. La flota es retirà sense combatre. Cesare Ciano considera que "el fracàs d'Alger va confirmar el que ja anteriorment s'havia manifestat, és a dir, la irremeiable decadència de la guerra amb grans flotes: un procés comprovat a tota la Mediterrània, i que es va fer més evident en els anys de transició del vell al nou segle. De fet, després de l'allunyament de Doria, la política marinera ho va canviar. S'evità trobar-se amb els turcs, permetent a aquests que es llancesin contra la república de Venècia. En relació amb els barbarescs, es portaren a terme accions de poca entitat, insuficients per legitimar les contínues demandes de diners fetes pel papa per continuar la lluita. I poc va importar si per això varen patir les costes italianes devastades i les naus comercials saquejades pels barbarescs, més lliures sempre d'actuar i reforçar-se" (9).

Durant el temps que durà el govern de Ferran I, les naus toscanes desenvoluparen una important tasca de cors. També es portaren a terme accions a gran escala, com l'intent d'incendiar la flota del corsari Amurat Rais, fondejada en el port d'Alger (1604). Mitjançant el desplaçament d'una nau incendiada, s'aconseguí destruir set naus barbaresques. Un nou èxit, al 1605, fou l'atac i saqueig de Prevesa (Epir), on cinc naus obligaren a rendir-se la guarnició turca del castell, que fou destruït. Al 1606 s'arriba fins a la costa d'Anatòlia. L'objectiu era la fortalesa de Laiazzo (prop del golf d'Alexandreta), que s'havia rebel·lat contra el soldà, però tot va resultar un fracàs i les pèrdues foren molt elevades. Per a compensar la derrota, de retorn se saquejaren algunes poblacions de la costa anatòlica. El gran duc era constantment informat de les rebel·lions internes que patia l'imperi

9. Ciano, Cesare, *I primi Medici e il mare*, Pisa, 1980, pàg. 97.

otomà, i procurava entrar en contacte i animar els sublevats, com va fer amb els rebels sirians, als quals va enviar al 1606 municions.

L'acció més ambiciosa que es realitzà durant el govern de Ferran I fou l'intent d'ocupar Famagusta (Xipre), en la qual participaren 1.800 infants, encarregats d'ocupar la ciutat, transportats en deu naus. El 23 de juny de 1607 arribà la flota davant la fortificació. Els assaltants toscans desembarcats foren escombrats per l'artilleria turca i hagueren de tornar a les seves galeres, perseguits per la cavalleria enemiga. El gran duc, irritat pel fracàs, manà immediatament una nova acció compensatòria, que portà a les naus toscanes fins a Bona (Algèria) al setembre del mateix any. Aquesta vegada la sort acompanyà els expedicionaris, que ocuparen la ciutat i s'endugueren un gran botí i 1.500 esclaus. L'últim gran èxit que va viure Ferran I fou la captura de tres naus carregades de pelegrins que anaven cap a la Meca (21 d'octubre de 1608), fet que va proporcionar nombrosos pagaments en qualitat de rescat.

Totes aquestes empreses s'entenen com a fets d'un príncep desitjós d'aconseguir un prestigi no solament intern, sinó també internacional. A més, existia una justificació econòmica. Si Francesc I no havia aconseguit el manteniment gratuït de la flota, posant-la al servei d'Espanya, el seu germà i successor Ferran va considerar com a remei més efectiu el desenvolupament d'accions de cors. Una esquadra com la toscana, malgrat que era poc nombrosa, per un costat era necessària per defensar les costes dels pirates barbarescs, però per l'altre representava un cost elevat. El botí constituïa la forma de recuperar dites despeses. La *creuada* contra el turc pot considerar-se a la vegada com un sistema de desviar l'atenció dels nobles toscans que integraven l'orde de San Stefano, els quals, d'aquesta forma, eren apartats de les intrigues cortesanes i disfrutaven d'una mena d'entreteniment justificat per la seva fe catòlica. Però si els turcs no s'haguessin vist envoltats en els problemes que patiren a finals del segle XVI, potser no hagués resultat tot tan fàcil per a les galeres dels Medici.

Si Ferran I va intentar acostar-se diplomàticament a Enric IV de França, les autoritats espanyoles feren tot el possible per perjudicar el govern del gran duc mitjançant el foment del bandolerisme en el seu territori i altres accions semblants (suport a Clement VIII en l'assumpte de la successió del ducat de Ferrara, en el qual Ferran de Medici tenia interès per afavorir el seu cunyat Cèsar d'Este; increment de les guarnicions hispàniques dels Presidis, etc.). Tots aquests problemes feren comprendre al gran duc que no es podia portar a terme una política exterior contrària als interessos de la més gran potència d'Itàlia, és a dir, la monarquia hispànica. Ja al 1599, una memòria anònima citada per Furio Diaz ⁽¹⁰⁾, aconsellava el governant toscà que conservés l'amistat i col.laboració amb Espanya. La mort de Pere de Medici (germà de Ferran I, resident a la cort madrilenya i gran admirador de la monarquia dels Habsburg) al 1604 pot constituir el punt de partida de la nova cooperació. A l'any següent, Felip III, com a vicari imperial a Itàlia, renova les investidures del feu sienès i de Portoferraio, i com a mostra d'agraïment, Ferran de Medici encarrega a l'escultor Joan de Bolònia una estàtua eqüestre de bronze del monarca espanyol. Dita obra serà enviada a Madrid al 1616, i avui es troba a la plaça Major de dita capital. Per tot això, l'ambaixador venecià a Florència, Francesco Morosini, podia dir al 1608 que "amb el rei catòlic, la Seva Altesa -es refereix a Ferran de Medici- conquereix cada vegada més confiança", mentre que les seves relacions amb França eren cada vegada més fredes ⁽¹¹⁾.

La república de Lucca, segon poder polític de la Toscana, encara que molt distanciat del gran ducat, subsistia gràcies a la protecció hispànica. La seva capital era reconeguda amb la categoria de ciutat imperial, i després de la pau de Cateau-Cambrésis (1559), que ratificava el poder dels Habsburgs espanyols a Itàlia, Felip II s'havia convertit en el seu principal aliat. El problema més greu per a la

10. Vegeu Furio Diaz, *op. cit.*, pàg. 289.

11. Citat a *idem.*, pàg. 295.

república tenia com a arrel les ambicions de Cosme de Medici, el qual aspirava a conquerir el territori de Lucca.

Durant la segona meitat del segle XVI, el gran duc Cosme i els seus successors Francesc I i Ferran I buscaren contínuament una excusa per apoderar-se de la república o fer mal als seus interessos. Els pretextes foren diversos: la necessitat que Lucca deixés d'ésser un niu d'heretges, combats fronterencs, problemes diplomàtics, etc. Però Felip II aparegué sempre com el gran protector de la independència de l'Estat luquès, avortant tot intent expansionista per part dels Medici. La condició de vicari imperial l'obligava a això. Però tampoc fou aliena a aquesta actitud la desconfiança existent per part del monarca cap a Cosme, o bé l'acostament del gran duc Ferran I a França.

Veïns problemàtics per als luquesos eren també els ducs de Mòdena-Ferrara, els quals posaven traves a les comunicacions que la petita república tenia amb les seves poblacions aïllades de la Garfagnana, comarca septentrional pertanyent quasi en la seva totalitat a aquells ducs. Aquí hagueren d'intervenir també els delegats de Felip II, sempre procurant afavorir els interessos de Lucca.

A la vegada, la república no va deixar, sempre que fou possible, d'afavorir la monarquia hispànica. Segons Giuseppe Civitali, a la batalla de Lepant participaren prop de 2.000 luquesos ⁽¹²⁾ i alguns mercenaris nascuts al territori republicà lluitaren a Flandes contra els heretges holandesos. Al 1577, els luquesos tingueren una nova ocasió de demostrar el seu suport als interessos de Felip II. En aquest any arribà al seu territori Alfons Corso, fill de Sampiero, l'home que al 1564 havia provocat una rebel·lió a Còrsega contra els genovesos, amb el suport de França. Segons els Ancians (màxima institució executiva de la república), Alfons s'havia entretingut a la població de Bagni di Lucca amb un mariscal francès i amb el cardenal Rambouillet, ambaixador de França a Roma. És probable que Corso intentés portar a

12. Civitali, Giuseppe, *Storia di Lucca*, Manuscrit 38, segle XVII, de l'Arxiu d'Estat de Lucca, fol. 652 v.

terme, des d'algun port de Provença i amb col.laboració francesa, una nova acció a l'illa, ja que demanà permís a les autoritats luqueses per reclutar soldats al seu territori. Lògicament, dit permís fou denegat. Al final, Alfons hagué d'abandonar Lucca sense complir el seu propòsit. Tradicionalment, a la república s'acostumava a reclutar mercenaris per part de molts nobles italians, i inclús aquells ingressaven a les milícies del Medici o a les tropes hispàniques. Per això, no és estranya l'actitud de Corso. També al 1599 els agents de Venècia intentaren llogar homes luquesos, però l'ambaixador espanyol a Gènova demanà al govern de la república que prohibís aquesta acció, com així es va fer. El diner de l'Estat toscà també va servir per sufragar algunes despeses de les empreses hispàniques.

El sistema de govern luquès va tendir, al llarg del segle XVI, a prendre un caire clarament oligàrquic. Es basava en l'existència d'un Col.legi General de 120 membres (40 per cadascun dels tres barris en què es dividia la capital), que actuava como a poder legislatiu i exercia la seva funció durant un any. El poder executiu quedava a les mans dels Deu Ancians (renovats cada bimestre), un dels quals (el gonfaloniero) presidia aquest col.legi. Juntament amb una comissió de dotze ciutadans, els Ancians elaboraven les llistes anuals del Consell General. Al seu torn, el Consell dels Trenta-sis escollia els Ancians. Aquests càrrecs es concentraven en un nombre restringit de famílies ciutadanes, dedicades especialment a activitats comercials i bancàries. Els luquesos nascuts fora de la ciutat quedaven inevitablement exclosos del poder. I al 1556 es prohibí als descendents dels luquesos no nascuts a la capital, malgrat que gaudiren de la ciutadania, que ocupessin cap magistratura.

La reforma de 1556 va legalitzar el domini d'un grup de famílies, relativament minoritari, sobre l'Estat de Lucca. Serveixi com exemple el dir que entre 1535 i 1600, disset famílies foren representades en més de deu ocasions pel càrrec de gonfaloniero, que significava estadísticament el 63% de les possibilitats que permetia la variació del

càrrec. Aquest conjunt oligàrquic comença a manifestar la creença en l'existència d'un prestigi, derivat de la tradicional participació política de la nissaga, i que Marino Berengo ha qualificat com una veritable "conciència nobiliària" (13). Els membres d'aquestes famílies acostumen a aconseguir el càrrec de gonfaloniero a una edat inferior a la d'altres que també han ocupat aquesta posició. Son aquests els *primi cittadini*, els que exerceixen una major influència en el govern. Ja els *Straccioni* (artesans que provocaren una rebel·lió a Lucca entre 1531-1532) qualificaren de *nobili* (amb un sentit crític, s'entén) els oligarques de Lucca.

L'ús del terme *noble* comença a manifestar-se de forma privada, per adoptar-se posteriorment en els documents públics. Els notaris, en els testaments dels grans comerciants, parlen dels *nobili viri*. Més tard, a les cartes credencials que concedien els Ancians als seus ambaixadors, especialment si eren destinats a les corts principesques amb tradició nobiliària, s'utilitza el concepte de *nobile nostro* quan el diplomàtic és membre de les antigues famílies governants.

Donat que a Lucca no existia una tradició nobiliària feudal (entenen-se com feudal la que disfrutava de propietats o drets al camp, i que exercia l'ofici de les armes), el gentilhome luquèès bé pot ser un comerciant. Al 1568, Pompeo Rocchi, escriptor i humanista de Lucca, publica un tractat titulat *Il gentilhuomo*, on es diu que un noble pot ser un comerciant de mercaderies "liberals": "La mercaderia veritablement liberal -diu Rocchi- no s'oposa (...). Jo entenc per liberal aquella mercaderia que els nobles fan servir, com l'or, la seda i inclús la llana. Però seria cosa molt estranya que algú comerciés amb gra, oli o bé altres productes per l'estil i pogués ésser qualificat com veritablement gentilhome" (14).

La importància del fet de participar per tradició al govern és, a la

13. Berengo, Marino, *Nobili e mercanti nella Lucca del Cinquecento*, Torí, 1965.

14. Sabattini, Renzo, *I Guinigi tra '500 e '600. Il fallimento mercantile e il rifugio nei campi*, Lucca, 1979, pàg. 19.

vegada, decisiva (malgrat que, de fet, la posició econòmica és la que permet l'actuació política, en una cadena que uniria els termes riquesa-poder polític-noblesa). A la *Cronica di Lucca* de Giovanni Samminiati, noble luquè, es justifica la reforma de 1556 amb les següents paraules: "D'un temps fins ara, s'ha permès màniga ampla per introduir al Consell fills de camperols i de forasters, creant-se d'aquesta forma noves nissagues de governants, en perjudici d'aquelles nissagues i d'aquells governants tradicionals i nobles que amb tant esforç i treballs havien mantingut la república, amb la pròpia vida i les seves facultats, en els temps passats" (15).

La noblesa de Lucca no era la noblesa de títol dels Estats monàrquics d'aquella època. És una noblesa no feudal, integrada per banquers i comerciants (malgrat que també acostumaven a posseir béns immobles al camp), que ocupa amb freqüència funcions públiques en els càrrecs rotatius del govern republicà, i els seus hereus, segons es va establir a la reforma de 1556, seran els que posteriorment exerceixin els mateixos oficis. La manifestació externa de la categoria nobiliària queda patent en la construcció de grans palaus, diferents de les incòmodes cases medievals. Entre 1517 i 1523 es construeix el palau Bernardini, ampliat al segle XVIII. Al voltant de 1530 s'edifica el palau Cenami. A la segona meitat del segle XVI, Giovanni Battista Bernardi, bisbe d' Ajaccio i membre d'una rica família luquesa, ordena la construcció del seu palau, el qual se suposa que fou dissenyat per Bartolomeo Ammanati, artista florentí al servei del Medici. De la mateixa centúria són també el palau Boccella, el palau Orsetti i possiblement el palau Mansi. Als afores de la ciutat, els Buonvisi feren edificar una vil·la, i també avui es conserven les vil·les amb jardí de les famílies Mansi (a Segromigno), Torrigiani (a Camigliano) i, de principis del segle XVII, la vil·la Garzoni (a Collodi).

Durant el segle XVI, la ciutat de Lucca va constituir el principal

15. *Idem.*, pàg. 15.

centre econòmic de l'Estat, mentre que el camp era només el lloc de producció d'aliments. Malgrat tot, al llarg de la centúria, la disminució de les activitats mercantils donà pas a una major inversió, tant pública com privada, en el món agrari. Amb això, agricultura i comerç arribaren a constituir activitats més equilibrades, malgrat que sembla que els intercanvis comercials continuaren ocupant el primer lloc quant a beneficis.

Rita Mazzei, en un destacable article sobre l'economia luquesa de finals del segle XVI, manté aquesta tesi ⁽¹⁶⁾. A la vegada, la mateixa autora, en un estudi sobre societat luquesa del segle XVII, afirma que “des que fou reprimat l'aldarull dels Straccioni al 1532, l'evolució en sentit aristocràtic de la república de Lucca no havia conegut cap obstacle important, malgrat que per això l'oligarquia ciutadana no havia renunciat a dedicar gran part de les seves energies i dels seus capitals a la tradicional producció de seda. Encara a principis del segle XVII, la vida econòmica luquesa, malgrat que patí moments de crisi, mostrava una intensa activitat comercial i financera que s'estenia pels més importants mercats europeus”⁽¹⁷⁾.

La població augmenta fins a finals de segle. Marino Berengo, amb les dades dels dos baptisteris de la ciutat, ha obtingut les següents xifres de naixements ⁽¹⁸⁾:

16. Mazzei, Rita, “La vita economica a Lucca agli inizi del secolo XVII”, a *Archivio Storico Italiano*, CXXVIII, 1970.

17. Mazzei, Rita, *La società lucchese del Seicento*, Lucca, 1977, pàg. 9.

18. Vegeu Marino Berengo, *op. cit.*, pàg. 282.

Anys	Nombre de naixements	Index d'increment
1501-05	530	100
1511-15	724	136'98
1521-25	838	158'11
1531-35	1.062	200'37
1541-45	1.121	211'50
1551-55	1.251	236.03
1561-65	1.297	244'61
1571-75	1.342	253'20
1581-85	1.490	281'13
1591-95	1.351	254'90

Amb l'increment demogràfic, el problema alimentici s'agreuja. Per això, el govern luquès intensificà les seves inversions per bonificar la comarca costanera propera a Viareggio, petit port que també és objecte d'interès dels Ancians, per constituir un centre d'importació de grans. A la vegada, la magistratura de l'Ofici de l'Abundància va dedicar-se a controlar l'exportació de blat.

A finals de segle, l'economia pública de l'Estat luquès va patir greus problemes. Es manifesta la manca de metalls nobles per l'encunyació de monedes, i comença a ser freqüent la circulació de numerari de poc valor, devaluat per la baixa proporció de plata. Aquest fet és en part conseqüència de la disminució d'aquell metall arribat a Gènova, i que acostumava a procedir d'Amèrica i desembarcar a Sevilla. Aquesta manca de moneda augmentà les dificultats dels intercanvis, així com el deute públic. A principis del segle XVII, quan començà la guerra amb el duc de Mòdena per l'assumpte de la Garfagnana, l'esforç de l'Estat fou molt carregós per a l'economia ciutadana. El deute públic era molt elevat, essent molts els estrangers, especialment genovesos, els que obtenien beneficis amb els seus préstecs. Amb el temps, l'Estat luquès arribaria a solucionar el problema

del deute extern i a incitar els capitals eclesiàstics perquè s'invertissin en el mateix deute estatal.

Com hem dit abans, l'activitat mercantil continuava essent molt important, durant la segona meitat del segle XVI, per a l'economia luquesa, però la tendència es caracteritzava per una regressió constant. Al maig de 1552, va tenir lloc la fallida de la companyia Cenami-Parensi-Samminiati, que deixà un dèficit de 650.000 escuts. La companyia tenia seus a Anvers, Lió i Lucca, i deixà nombrosos creditors insatisfets. Era una empresa que a la capital republicana tenia prop de dos-cents telers de seda, desenvolupant a les altres dues ciutats mencionades importants activitats creditícies. El motiu immediat de la fallida fou una excessiva especulació, en invertir-se importants quantitats de moneda d'or i obtenir-se el benefici previst.

La fallida de l'empresa Cenami-Parensi-Samminiati no fou l'única d'aquests anys. Altres petites companyies van seguir el mateix camí. I no sempre fou tot provocat per l'especulació monetària. Les dificultats del tràfic per motiu de les guerres, els conflictes religiosos a França, la rebel·lió dels holandesos contra la monarquia hispànica, la disminució del consum de la seda luquesa a Europa, etc., foren motius que influïren en el desenvolupament d'aquesta tendència.

Les conseqüències de la crisi de mitjans de segle queden recollides en aquestes paraules de Berengo: "Si l'escassetesa de les nostres informacions sobre les causes de la crisi no permeten forçar aquestes tímides conclusions, podem exposar per altra part el que aquella va significar per a l'economia i la societat luqueses. L'empitjorament de les condicions de vida de les classes artesanes és, en primer lloc, un fet visible i que no permet dubtes. Senyala a més la profunda diferenciació entre una classe dirigent, en part empobrida però encara detentora de tots els mitjans de producció, i un grup popular colpejat en les seves tradicionals fonts de subsistència, lo qual cosa caracteritzà la societat luquesa i italiana en els segles següents" ⁽¹⁹⁾. A això, hem d'afegir la

19. *Idem.*, pàg. 287.

major inversió en l'adquisició de terres, i l'ús de la parceria com a model jurídic de relació entre propietaris i treballadors. També és destacable, de cara a l'exterior, una preferència a col·locar els teixits luquesos en els mercats alemanys, menys conflictius ara que els flamencs o francesos. Nuremberg i Francfort van convertir-se en els centres més importants de l'exportació sedera luquesa. Així, al gener de 1601, residien a Lucca quatre comerciants alemanys.

La disminució de la demanda no va impedir que la classe oligàrquica intentés mantenir els preus i la qualitat dels teixits de seda, producte d'elevada categoria que en els moments de crisi era el més afectat. Alguns artesans, treballant de forma semilegal, intentaren aprofitar-se de la mentalitat de la classe dirigent, elaborant productes d'una menor qualitat a preus més baixos. Malgrat tot, l'élite republicana continuava dominant la situació, si més no fins a principis de la segona dècada del segle XVII. Des de llavors, amb l'inici de la guerra dels Trenta Anys i la disminució dels intercanvis entre Espanya i les Índies (en els quals la seda luquesa constituïa un dels productes comercialitzats), es pot datar el veritable i definitiu declivi de l'artesania textil de la república. Com diu Rita Mazzei en aquesta llarga cita, encara "als inicis del Sis-cents, menys d'una dotzena de famílies controlava gran part de la vida econòmica de la ciutat. Així, si entre 1590 i 1610 a Lucca quedaven actives 75 societats, en 15 de les quals tenien interessos els Buonsivi, en 9 els Guinigi, en 8 els Balbani, en 7 els Arnolfini i els Diodati, i en 5 els Cenami. I en totes juntes, els homes posseïdors d'aquests cognoms famosos en la història luquesa, figuraven 32 de les 75 companyies. Junt amb ells, compromesos menys àmpliament, però no amb menys capital, ocupaven un lloc de primer ordre fins i tot els Bottini i els Franciotti. Des dels primers anys del segle, moltes d'aquestes famílies havien començat a disminuir el volum dels seus negocis, malgrat que encara en el segon decenni els seus interessos en el comerç no podien ser descuidats. Algunes, com la dels Cenami, havien atenuat el ritme dels negocis, i altres s'havien

retirat dels tràfics de forma precària temporalment, com es el cas dels Arnolfini, i definitivament en el cas dels Diodati. Però els Balbani, els Guinigi, els Bottini i, sobretot, els Buonsivi, continuaven en la inversió de quantitats notables en la producció sedera, mentre que els Franciotti i els Burlamacchi (que a finals del Cinc-cents no podem considerar entre els més emprenedors), estaven ara intensificant la seva activitat comercial. En conjunt, es desprèn que la classe que governava la república es mostrava sempre disposada a continuar l'antiga professió dels seus pares" (20).

Com hem vist abans, els artesans teixidors acusen fortament la crisi que els empobreix, i mostren el seu malestar sempre que tenen ocasió, malgrat que això no es gaire freqüent. El govern hagué de prendre les mesures pertinents per resoldre les primeres necessitats dels pobres, agreujant així els problemes fiscals. El segle XVII serà ja de franca decadència per a l'economia luquesa.

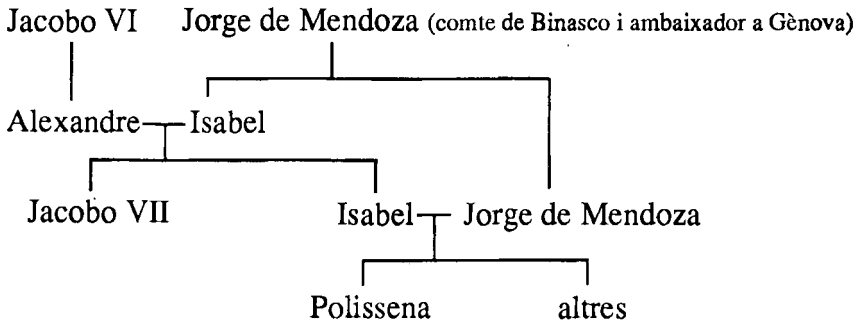
El principat de Piombino, que incloïa l'illa d'Elba (amb l'excepció del port de Portoferraio, propietat dels Medici), pertanyia a la família Appiano. Malgrat tot, es trobava militarment ocupat per una guarnició hispànica, que residia en la petita capital homònima i en el municipi veí de Suvereto. Donat que en el número 6 de la revista *Pedralbes* vaig publicar un article en què es parlava de l'evolució històrica del principat durant el segle XVI, no és necessari fer més referència de moment al tema.

El ducat de Massa-Carrara, situat al nord de la república de Lucca, era regentat per la família Cybo-Malaspina. A l'època d'Antoni Alberico (mort al 1623), la seva capital va rebre el títol de ciutat imperial. Donada la seva escassa influència en les relacions hispàniques amb la Toscana, el tema no serà tractat en aquest article.

20. Vegeu Rita Mazzei, *La società lucchese...*, pàg. 22-23.

El problema de la successió de Piombino (1603-1644)

Amb la mort sense successió a Gènova de Jacobo VII (5 de gener de 1603), primer príncep de Piombino, finalitzava la llarga sèrie de senyors de la família Appiano que des de 1399 havien governat el petit feu toscà. La dependència de la monarquia quedava patent mitjançant les guarnicions allí instal·lades, controlades des de Nàpols. Per altre costat, ja Alexandre, pare de Jacobo VII, havia iniciat el procés d'emparentament amb la família castellana dels Mendoza. Alexandre es va casar amb Isabel, filla de Jorge Mendoza, comte de Binasco (feu del Milanesat) i ambaixador hispànic a Gènova. D'aquest matrimoni nasqueren Jacobo VII i Isabel Appiano. Aquesta darrera també va casar-se amb el seu oncle Jorge de Mendoza, germà de la seva mare i del mateix nom que el pare de l'ambaixador. El següent esquema pot ser més aclaridor:

Per motiu d'ésser Piombino un feu imperial, la designació de successor al principat corresponia al Consell Aulic, presidit per l'emperador. Però les autoritats hispàniques tenien molt a dir, ja que posseïen el control de l'Estat. Per això, no es va admetre l'elecció que va fer un consell de 154 barons de Piombino, assessorats pels quatre Ancians (màxima autoritat del municipi, després del príncep), en la persona de Carles Appiano, descendent de Jacobo III (senyor de

Piombino, mort al 1474). Ja el seu pare, Sforza Appiano, pretengué la senyoria, però tant Felip II com l'emperador Maximilià II preferiren Alexandre, el fill bastard de Jacobo VI (mort al 1585). Malgrat tot, Sforza va rebre en compensació les investidures dels castells de Valle i Montione, situats en territori piombinès.

Davant els evidents problemes successoris, les primeres mesures preses per les autoritats hispàniques foren de caràcter militar, i se centraren en l'augment de la guarnició de Piombino. El comte de Fuentes, governador de Milà, envià set companyies a Elba, i Francisco de Castro, virrei de Nàpols, desplaçà altres 300 soldats al principat ⁽²¹⁾. Carles seria desposseït del seu títol recentment adquirit de príncep ⁽²²⁾, i des de llavors serien les corts de Madrid i Viena les que determinarien l'assumpte. A principis de 1612, un intent de Carles de provocar una rebel·lió fou ràpidament sofocat ⁽²³⁾, i el propi fill de Sforza passaria algun temps empresonat a Nàpols. En realitat, els agents hispànics no es fiaven d'un personatge que havia estat educat a la cort de Florència, tenint en compte que les pretensions dels Medici sobre Piombino eren molt evidents, ja des dels temps de Cosme I.

El problema de la successió de Piombino es va fer llarg i complex. En un principi, l'emperador Rodolfo II va intentar incorporar el feu a l'Imperi mitjançant el desplaçament d'emissaris, però els soldats espanyols impediren als delegats imperials al 1603 complir el seu propòsit ⁽²⁴⁾. Els principals pretendents al principat eren Isabel Appiano, germana de Jacobo VII, i Carles. Felip III donava suport a Isabel, per estar casada amb un espanyol, malgrat que alguns dels

21. AGS (Arxiu General de Simancas), E (Estat), leg. 1.099, fol. 9, *Carta de Francesc de Castro a Felip III*, Nàpols, 24 de gener de 1603.

22. AGS, E, leg. 1099, fol. 21, *Carta del comte de Benavente, nou virrei de Nàpols, a Felip III*, Gènova, 21 de febrer de 1603.

23. AGS, E, leg. 1.107, fol. 7, *Carta del comte de Lemos, virrei de Nàpols, a Felip III*, Nàpols, 15 de gener de 1612.

24. AGS, E, leg. 1.009, fol. 22, *Carta de Francesc de Castro a Felip III*, Nàpols, 26 de febrer de 1603.

seus consellers i delegats a Itàlia insistiren en la idea que era molt convenient quedar-se amb el feu. Els diners dels grans ducs de Toscana Ferran I i Cosme II finançaven les gestions de Carles Appiano, o bé els mateixos Medici intentaven aprofitar-se de la situació gràcies als lligams que els unia a la cort imperial (Carles II estava casat amb l'arxiduesa Maria Magdalena d'Habsburg).

Gràcies a les pressions hispàniques, al 1611 es concedí provisionalment el feu a Isabel Appiano i al seu espòs Jorge, a canvi del pagament de 150.000 escuts d'or a la Cambra imperial⁽²⁶⁾. Malgrat que molts piombinesos s'oposaren, la força de les armes fou suficient per calmar la situació. Solament foren castigats els capitosts de la rebel·lió⁽²⁷⁾. Però la manca de diner dels nous prínceps els obligaria a entrar en contacte amb Cosme II de Medici, malgrat l'actitud contrària del comte de Lemos, virrei de Nàpols. El príncep Jorge de Mendoza volia llogar els forns de mineral de ferro i terres de pastura al gran duc, però les forces hispàniques ho impediren⁽²⁸⁾.

Donat que Isabel no pogué o no volgué pagar els 150.000 escuts estipulats pel feu, el problema successori encara duraria més de dues dècades. Felip III aconseguiria la promesa d'obtenir la investidura de Piombino per part del rei de Romans Ferran II (20 de març de 1617)⁽²⁹⁾, que no es faria efectiva fins al 1621 en la persona del seu fill Felip IV, encara que amb l'obligació de subinfeudar l'Estat a qui fos designat pel Consell Aulic. La mort de Jorge Mendoza (1619) i la posterior boda d'Isabel amb Paolo Giordano II, duc de Bracciano, faria canviar el rumb dels esdeveniments. Els Orsini havien estat partidaris de França, i la boda d'Isabel es portà a terme massa de pressa, sense esperar el degut permís reial. A més, existia la sospita que es

26. Capelletti, Licurgo, *Storia della città e stato di Piombino*, Liorna, 1897, pàg. 299.

27. AGS, E, leg. 1.107, fol. 19, *Carta del comte de Lemos a Felip III*, Nàpols, 23 de maig de 1612.

28. AGS, E, leg. 1.107, fol.24, *Carta del comte de Lemos a Giuseppe Ponze, governador militar de Piombino*, Nàpols, 25 de novembre de 1612.

29. AGS, E, leg. 6.149, fol. 16, *Capitular secreta signada per Ferran II, Rei de Romans*, Praga, 20 de març de 1617.

pretenia apartar els fills del primer marit d'Isabel en la successió de Piombino, en benefici dels fills que havien de néixer de Paolo Giordano Orsini ⁽³⁰⁾. Per tot això, Felip IV acceptaria que la subinvestidura fos concedida a Belisario Appiano, fill del ja mort Carles, al 1624 ⁽³¹⁾. El preu a pagar per part de Belisario seria de 500.000 florins, als quals s'afegirien altres 300.000 per l'elector de Saxònia.

Ni de lluny acabà aquí el problema. Belisario no tenia diners suficient per pagar el deute contret, i se li va impedir que l'obtingués del gran duc de Toscana o de qualsevol altre príncep italià, per por al fet que Piombino fos venut per aconseguir diners. Les autoritats imperials començaren a impacientar-se, ja que necessitaven urgentment cobrar per poder suportar els costos de la guerra mantinguda amb els protestants. Els diversos virreis de Nàpols es negaren o posaren dificultats a l'hora de donar possessió a Belisario del seu feu, ja que continuaven veient l'ombra del gran duc darrera de l'Appiano. Es concediren diversos terminis a Belisario per reunir els 800.000 florins, però les limitacions imposades impediren obtenir el préstec. Finalment, aparegué en escena Nicolás Ludovisi, nebot del difunt papa Gregori XV, d'il.lustre família bolonyesa, el qual, com a príncep de Venosa (feu de Nàpols), era vassall directe del rei d'Espanya. Nicolás, casat en segones noces amb Polissena Mendoza Appiano, filla d'Isabel i de Jorge, es va comprometre a pagar 1.050.000 florins a la Cambra imperial a canvi de Piombino. Al 1634 s'aconseguí l'acord a Nàpols amb el comissari imperial Matías Wertman i amb el virrei comte de Monterrey ⁽³²⁾. Les dificultats internes per les quals passava la monarquia hispànica, i el llarg estudi que comportà dues de les clàusules del contracte (relatives a la successió de les dones

30. AGS, E, leg. 3.331, fol. 63, *Carta del duc d'Alburquerque (ambaixador hispànic a Roma) a Felip III*, Roma, 12 de desembre de 1620.

31. AGS, E, leg. 3.331, fol. 125, *Acord del Consell Aulic Imperial*, 29 d'octubre de 1624.

32. AGS, E, leg. 3.331, fol. 238, *Carta del comte de Monterrey a Felip IV*, Nàpols, 1 d'abril de 1634.

en el principat i la no inclusió del presidi elbà de Porto Longone en la investidura)⁽³³⁾ van fer que Felip IV no concedís la subinvestidura fins al 1644⁽³⁴⁾.

La qüestió de la Garfagnana entre Lucca i Mòdena

La comarca muntanyenca de la Garfagnana constituïa un important focus conflictiu entre Lucca i els ducs de Mòdena-Ferrara. Aquesta zona havia pertangut en la seva totalitat a l'Estat de Lucca, però al 1429 va tenir lloc la partició. El marquès Niccolò d'Este (la família encara no havia obtingut la categoria ducal), aprofitant que els luquesos es trobaven en dificultats per motiu de la guerra que mantenien amb Florència, va entrar en contacte amb els municipis de la comarca i els va prometre diversos privilegis si acceptaven el seu domini. El seus habitants acceptaren i passaren en bloc, amb l'excepció de la població de Castiglione, a dependre de la casa d'Este. Quan es va signar la pau entre els aliats de Lucca i els de Florència (1433), s'establí que la Garfagnana quedaria en la mateixa condició. El 7 de setembre de 1433, l'emperador Segismon concedí la investidura al marquès Niccolò. Posteriorment, es farien intents de comprar la comarca per part dels luquesos, que sempre consideraren la Garfagnana com un territori pertanyent a la seva república.

Els ducs d'Este procurarien per tots els mitjans estrangular econòmicament les poques poblacions luqueses de la Garfagnana, mentre que tenien lloc nombrosos conflictes de caràcter fronterer. La via que unia el territori republicà amb Castiglione era el pas de San Pellegrino. Al 1513, els Ancians signaren amb el duc Alfons d'Este un pacte pel qual tindria pas lliure per San Pellegrino per transportar aliments i armes a les seves dependències aïllades de la comarca, sense necessitat de pagar cap impost, i en cas de necessitat, es podrien

33. AGS, E, leg. 2.055, s.f., *Opinió del Consell d'Estat per Felip IV*, Madrid, 10 de maig de 1643.

34. AGS, E, leg. 2.055, s.f., *Ratificació de Felip IV*, Fraga, 5 d'agost de 1644.

enviar fins i tot tropes. Però les relacions entre els dos veïns mai no foren bones, principalment a causa de la manca d'uns estatuts jurídics clars per a la Garfagnana. Des de 1563, els enfrontaments fronterers s'agreujaren, i es començà a posar dificultats al pas de les tropes de la república. Els greuges culminaren al 1574 amb l'ocupació, per part de dos-cents infants, de la casa i esglèsia de San Pellegrino, que dominava la via del mateix nom, i que era possessió luquesa. És llavors quan els Ancians decidiren posar el cas en mans de Felip II, ja que pogueren comprovar que Castiglione estava completament incomunicada, i li enviaren un llarg informe sobre aquests fets.

Des de llavors, el monarca espanyol, mitjançant els seus governadors a Milà (marquès d'Ayamonte i duc de Terranova), va procurar que els problemes se solucionessin pacíficament. Però la intransigència del duc Alfons II d'Este va fer impossible un acord definitiu. Castelnuovo, la capital de la Garfagnana estense, es va convertir en una important posició militar, des d'on es donava suport a les incursions frontereres dels súbdits del duc, que acabaven amb l'incendi, el saqueig i inclús la mort a les poblacions luqueses dels confins. Les autoritats hispàniques no es decidiren a intervenir mitjançant les armes en defensa de la república.

Les morts van continuar any darrera any, fins a la mort d'Alfons II al 1597 i el consegüent problema successori en el ducat de Ferrara. En no existir hereus legals, el papa Climent VIII va decidir l'annexió del ducat. Cèsar d'Este, pertanyent a una branca bastarda de la família, mantindria únicament els ducats de Mòdena i Reggio (inclouent la Garfagnana).

Entre 1601 i 1602, els luquesos tornaren a intentar la recuperació de la Garfagnana, aprofitant la debilitat manifesta de Cèsar d'Este. Des del punt de vista diplomàtic, procuraren atreure's l'emperador Rodolfo II i el papa Climent VIII. En ser aquesta una via molt lenta, els luquesos ocuparen algunes terres pertanyents al duc de Mòdena, prop del municipi de Vallico. La causa immediata utilitzada com a

argument per a aquesta acció fou relacionada amb la construcció d'un mur, portada a terme pels súbdits del duc, que impedia el trànsit per la via de San Pellegrino. Cèsar, alhora, va desplaçar a la zona el marquès Hipòlit Bentivoglio, un dels seus comandants, el qual assetjà Castiglione. S'iniciaren així diverses accions militars, en les quals, segons Mazzarosa, paticiparen prop de 9.000 homes per part luquesa, sota el comandament de Jacobo Lucchesini, i un nombre superior de soldats al costat de Mòdena ⁽³⁵⁾.

A més de l'acció armada, el govern luquès buscà atreure's el comte de Fuentes, governador de Milà, i don Juan Viñas, ambaixador hispànic a Gènova. Aquest últim informaria favorablement dels luquesos Felip III ⁽³⁶⁾.

El comte de Fuentes va enviar tres delegats als comandants dels dos bàndols, i el 2 de juny de 1603 aconseguí una treva, quan semblava que les coses no eren favorables als luquesos. Ferran I de Medici havia concedit permís a les tropes ducals perquè creuessin el seu territori i envaïssin la Lucchesia. Irònicament, el gran duc de Toscana afirmava, el 6 de març de 1603, que la seva intenció era la de buscar un acord entre els contendents.

El 19 d'octubre de 1604, el governador de Milà va decretar la destrucció del mur que havia provocat l'inici del conflicte. Aquesta disposició es portà a terme per ordre de Felip III, el qual, abans de donar-la a conèixer, va fer una consulta al Consell d'Estat. Els membres d'aquesta institució, per unanimitat, donaren a entendre el seu interès per evitar tot problema que donés lloc a un nou conflicte armat. En el decret anteriorment mencionat, el governador de Milà prohibí també la imposició d'impostos pel pas a través de la Garfagnana.

Damiano Bernardini fou enviat pel govern de Lucca a Espanya, amb la intenció d'agrair a Felip III la intervenció dels seus agents en

35. Mazzarosa, Antonio, *Storia di Lucca della sua origine fino al 1814*, Lucca, 1883, vol. 3, pàg. 93.

36. AGS, E, leg. 1.432, fol. 23, *Carta de Joan Viñas a Felip III*, Gènova, 12 de maig de 1603.

l'assumpte. Però el motiu principal del viatge fou el d'exercir una enèrgica protesta per la intervenció de Ferran I de Medici a favor de Cèsar d'Este. Consultat el Consell d'Estat, aquest va contestar que era precís donar un avís seriós al gran duc ⁽³⁷⁾.

Malgrat haver finalitzat els enfrontaments armats, la petició feta pel govern luquèès al 1602 a la cort de Viena, relativa a la concessió de tota la Garfagnana, no havia estat encara resolta. Però la cort imperial, cada vegada més allunyada del assumptes italians, encarregà al Senat de Milà, segons carta de 31 de juliol de 1603, que decidís sobre l'assumpte. El jurista luquèès Nicola Samminiati fou elegit per representar el seu govern. El Senat llombard donà a conèixer el seu parer l'1 de desembre de 1606, i segons aquest, la petició de la república toscana no podia ésser satisfeta. Malgrat tot, els Ancians ordenaren a Samminiati que apel·lés al tribunal per aquesta decisió, considerada injusta per a ells.

Al 1613 tornaren a reprendre's les hostilitats entre el duc de Mòdena i la república de Lucca, a causa dels enfrontaments sorgits per la possessió de certs pasturatges. Segons Mazzarosa, el govern luquèès va llevar 16.000 homes, de nou sota el comandament de Lucchesini. Els soldats de Mòdena, dirigits per Bentivoglio, posaren altra vegada setge a Castiglione. El governador de Milà, marquès d'Hinojosa, desplaçà Scaramuccia Visconti a Lucca i el duc Baltasar Biglia a la cort estense, a fi de trobar una treva. Malgrat tot, Cèsar d'Este es negà a acceptar un pacte, i la lluita va continuar. També va córrer la veu que el duc de Savoia volia desembarcar a les costes luqueses, amb la intenció d'ajudar el seu aliat Cèsar. Per evitar un atac d'aquesta mena, els Ancians desplaçaren tropes a la comarca marítima, mentre que Cosme II de Medici ofería el seu suport a la república veïna, temorós de que el conflicte s'internacionalitzés.

Davant la negativa del duc de Mòdena a dialogar, el marquès

37. AGS, E, leg. 1.944, fol. 42, *Opinió del Consell d'Estat per Felip III*, Madrid, 8 de setembre de 1603.

d'Hinojosa ordenà al duc de Biglia que es traslladés a Castiglione i desplegués l'ensinya hispànica, amb la intenció d'intimidat els assetjants. Cèsar d'Este hagué de mostrar respecte al delegat de Felip III, i ordenà el cessament dels combats. El 24 de setembre s'aconseguí un acord semblant al de 1603. .

Mentre, continuava estudiant-se a Viena la petició luquesa de la Garfagnana. Els agents espanyols donaven suport a la república, però el 27 d'agost de 1618, el tribunal imperial va ratificar la decisió milanesa de 1606. D'aquesta forma, s'arribà a un llarg període de pau (amb les endèmiques excepcions derivades dels enfrontaments entre habitants de les poblacions frontereres), produït per l'esgotament i la incapacitat d'ambdós contendents per portar a terme una guerra llarga. La conclusió definitiva dels problemes interestatals va tenir lloc al 1620, any en què s'acordà establir una línia fronterera clara i estable, van quedar abolits els impostos sobre el tràfic de mercaderies destinades a les localitats luqueses aïllades, i es decidiren altres qüestions menors no solucionades a Viena.

Però, com ja hem avançat, no acabaren les discussions privades entre municipis. Al llarg de tot el segle XVII, continuaren els enfrontaments aïllats i les constants intervencions dels governadors de Milà. La por de les autoritats hispàniques radicava en la possibilitat que França aprofités qualsevol conflicte a Itàlia per intervenir, com havia passat amb el problema successori de Màntua (1628). Els problemes de frontera esdevinguts entre 1634-36 donaren lloc a diverses discussions, activitats diplomàtiques i acords ⁽³⁸⁾.

38. Vegeu documents a AGS, E, legs. 3.447, 3.448, 3.344 i 3836.

Col.laboració entre Lucca i la monarquia hispànica durant la primera meitat del segle XVII

A finals del segle XVI, el gran duc Ferran I de Medici va continuar la política dels seus antecessors en relació amb Lucca, donant molts problemes al govern de la república. Al 1588 va córrer el rumor que el gran duc volia construir una fortalesa prop de la població medicea de Pietrasanta, a fi de controlar el pas de la Cèrvia. Aquest constituïa un dels camins que permetien als luquesos arribar, a través dels Alps apuans, fins a Gènova i Milà, i per això era de vital importància mantenir el pas lliure. El príncep Joan Andrea Dòria de Gènova es va posar de part de la petita república toscana, interessat a més perquè quedés el camí franc, per la qual cosa va informar Felip II. Don Pedro de Mendoza, ambaixador hispànic a la república lígur, també va donar suport als luquesos. S'ha de tenir en compte que en aquells anys Ferran I de Medici s'havia acostat massa a França, i no gaudia de la confiança de Felip II. El monarca espanyol ordenà al duc de Terranova que defensés els interessos dels luquesos, i el gran duc de Toscana fou advertit d'aquesta decisió. Ferran I s'hagué de comprometre a no fortificar la Cèrvia, i l'assumpte va quedar provisionalment solucionat. Però la calma seria breu, ja que al 1590 es tornà a parlar de la qüestió de la fortalesa. El governador de Milà desplaçà a Florència Luis Donara perquè l'informés més detalladament de l'assumpte. El delegat hispànic, probablement influït pels afalacs de Ferran de Medici, va emetre un informe favorable al gran duc, en el qual es justificava la fortificació del pas pel control que exercien els luquesos sobre el territori de Pietrasanta des del seu enclavament de Montignoso. Sembla que el gran duc aconseguiria veure satisfet el seu desig de veure la Cèrvia sota el seu control directe.

Ferran I de Medici també es va veure indirectament involucrat en la conspiració de Bernardino Antelminelli, descoberta al 1596 per les autoritats luqueses. Segons sembla, el noble luquèès pretenia ocupar la

capital de la república amb el suport del gran duc, i obtenir amb això una gran recompensa. Ferran es mostrà molt irritat per les calúmnies que contra ell van llançar els luquesos en relació amb la seva participació en el complot, i va exigir que Bernardino fos jutjat a Roma, però no ho va aconseguir.

L'últim greuge destacable que infligí el gran duc Ferran a la república de Lucca es va donar al 1599, i va provocar una llarga investigació per part dels agents espanyols. En aquest any, el governant florentí va establir que totes les naus que transitessin prop de Liorna i que descarreguessin les seves mercaderies en algun port situat a menys de quaranta-cinc milles de distància d'aquesta localitat, pagarien una taxa més gran d'ancoratge. Aquesta mesura perjudicava directament les naus que es dirigien a Viareggio, per la qual cosa les protestes del govern luquès arribaren fins a la cort de Madrid. Al 1604, el problema va passar a tractar-se en el Consell d'Estat ⁽³⁹⁾, mitjançant una consulta reial. Tots els membres d'aquesta institució van estar d'acord a demanar a Felip III que donés suport a les reivindicacions dels luquesos. La supressió dels impostos es gestionaria ràpidament, i el gran duc no va tenir més remei que acceptar el seu fracàs. En el marc d'aquesta política encaminada a dificultar les activitats econòmiques dels luquesos, poden situar-se les accions destinades a aconseguir que les cases alemanyes dels Zobel i Scheurl tanquessin les seves agències a Lucca i s'instal·lessin a Pisa. Aquestes gestions es desenvoluparen entre 1603 i 1604, però no arribaren a tenir èxit.

Durant el segle XVI, el govern de Lucca havia lluitat per evitar que les autoritats eclesiàstiques imposessin el seu criteri i la seva jurisdicció en la lluita contra els heretges. En aquest camp, el principal enemic de la república fou el bisbe Alexandre Guidiccioni, que va exercir el seu càrrec entre 1549 i 1600. Lucca es veuria mot perjudicada per la dolenta propaganda que va difondre aquest bisbe a Roma.

39. AGS, E, leg. 1.942, fol. 27, *Opinió del Consell d'Estat per Felip III*, Valladolid, 31 d'octubre de 1604.

Quan va morir Alexandre, Climent VIII va elegir com a successor el seu nebot, Alexandre II Guidiccioni, el qual no va tardar a enfrontar-se amb els luquesos: “aparegueren motius de dissensió especialment durant la guerra amb el duc d’Este, en negar-se el bisbe a separar dels seus càrrecs a eclesiàstics de la Garfagnana, perillosos per a la seguretat de l’Estat. Per altre costat, va sorgir un conflicte de competència entre el bisbe i l’Ofici de la Religió (tribunal de caràcter civil, dependent del govern luquès), a causa de l’arribada d’alguns dels protestants alemanys per motius comercials... Altres enfrontaments derivaven dels càstigs que imposava el bisbe als laics, tant pecuniaris com físics, com a resposta a la vigilància que el govern exercia sobre els eclesiàstics” (40).

Guidiccioni aniria a Roma, com ja va fer el seu oncle anys enrera, i va continuar la tasca destinada a delimitar la jurisdicció del govern luquès en matèria religiosa. Els diplomàtics de la república arribarien a demanar al papa Pau V que revoqués el bisbe del seu càrrec. Felip III d’Espanya fou instat a defensar els drets del petit Estat toscà. El Consell d’Estat hispànic va considerar convenient la intervenció del duc d’Escalona, ambaixador d’aquell monarca a Roma (41). Malgrat que no s’assoliria la separació de Guidiccioni del seu bisbat luquès, es va evitar la intromissió eclesiàstica en la jurisdicció del govern civil.

Alexandre Guidiccioni va morir al 1637, i fou substituït per Marcantonio Franciotti, el qual aviat va començar a donar nous problemes a la república. La prohibició luquesa de portar armes, que el bisbe considerava que no havia d’afectar els seus familiars, donaria lloc a un conflicte jurisdiccional molt tens entre 1638 i 1640, que culminaria amb la proclamació de l’entredit contra la república (14 d’abril de 1640). El marquès de Castel Rodrigo, ambaixador de Felip IV a Roma, donaria suport als luquesos, els quals van sortir

40. Mancini, Augusto, *Storia di Lucca*, Lucca, 1981, pàg. 261.

41. AGS, E, leg. 1.487, fols. 229-230, *Opinió del Consell d’Estat per Felip III*, Valladolid, febrer de 1606.

guanyadors en les negociacions. Franciotti renunciaria el seu bisbat al 1645 ⁽⁴²⁾.

La monarquia hispànica va començar a tenir problemes a Itàlia a causa de la crisi de Màntua al 1628. Des de llavors, els nombrosos conflictes sostinguts per Felip IV (guerres a Flandes i Alemanya, guerra de successió de Savoia, guerra amb França...), donaren lloc al fet que la protecció que s'exercia sobre Lucca es fes cada vegada més difícil de portar a terme, i es procuraria en tot moment que el petit Estat no es convertís en un nou focus de tensió.

Per la seva part, la república va viure durant el segle XVII moments de greu crisi, malgrat que els seus compromisos amb Espanya i l'Imperi van obligar al fet que continués col.laborant a favor d'ambdós poders. La contracció dels mercats europeus dificultava cada vegada més el comerç i l'artesanía dels luquesos. Rita Mazzei parla d'una "manca quasi total de treball de la seda entre 1620 i 1622" ⁽⁴³⁾. Desocupació, pobresa i pesta (especialment entre 1630 i 1631) constituïen els problemes més greus de la població luquesa. Malgrat tot, segons Tommasi, s'aportaren 20.000 escuts i se subministraren municions als exèrcits hispànics durant la guerra de Màntua ⁽⁴⁴⁾, i el 1636 es va permetre una lleva de 1.500 homes ⁽⁴⁵⁾. La producció agrària tampoc no era suficient per abastar la població de la república, i la conjuntura fou especialment dura entre 1635-37. Al 1636, el governador de Milà hagué de permetre la importació de blat sicilià ⁽⁴⁶⁾, com es feia normalment en temps d'escassetesa.

Arribà un moment en què les peticions hispàniques es feren impossibles d'atendre per part de la república. La despoblació i les despeses financeres derivades de la construcció d'unes imponents muralles impedièren participar en tots els assumptes. Al 1641, el comte

42. Els documents relatius a la intervenció del marquès de Castel Rodrigo es troben a AGS, E, leg. 3.844.

43. Mazzei, Rita, *La società lucchese...*, pàg. 31.

44. Tommasi, Girolamo, *Sommario della Storia di Lucca*, Florència, 1847, pàg. 542.

45. *Idem.*, pàg. 553.

46. AGS, E, leg. 3344, fol. 227, *Opinió del Consell d'Estat per Felip IV*, Madrid, 20 d'octubre de 1636.

de Siruela (governador de Milà) i el duc de Medina de las Torres (virrei de Nàpols), demanaren a l'uníson permís per efectuar un lleva. El govern luqués va implorar Siruela que anul·lés la petició del virrei⁽⁴⁷⁾. I tampoc no es va poder concedir un crèdit de 100.000 escuts que sol·licitava l'ambaixador imperial a Venècia⁽⁴⁸⁾.

La conjuntura bèl·lica de mitjans del segle XVII

Cosme II de Medici, fill i successor del gran duc Ferran I, va governar entre 1609 i 1621. La seva diplomàcia no es podia tenir en compte, donada la debilitat de l'Estat toscà. Malgrat tot, Cosme II va celebrar com un triomf personal l'acord de matrimoni establert entre el futur Lluís XIII de França amb Ana d'Habsburg, germana del futur Felip IV d'Espanya, i el d'aquest amb Isabel de Borbó, germana a la vegada del príncep francès (octubre de 1611). Dos nobles toscans, el comte Orso d'Elci a París i el marquès Matteo Botti a Madrid, assistiren a les signatures del pacte, motiu que va permetre el gran duc considerar-se mitjancer entre les grans potències. En realitat, el gran ducat no comptava gaire en l'àmbit internacional, i continuava sotmès a l'aliança amb la monarquia hispànica. Per això hagué d'enviar tropes a combatre el duc Carles Manuel de Savoia en la primera guerra de Monferrato (1613).

Però l'ascens de França en el marc polític europeu era cada vegada més evident. La participació d'aquesta potència en la guerra dels Trenta Anys també va influir en els assumptes toscans. En l'estratègia del cardenal Mazarino aparegué el projecte de controlar tots els ports de la Toscana, i des d'allí donar suport a les rebel·lions de Palerm i Nàpols (que tindrien lloc al 1647). Per això, al 1645 s'atacà Gènova, i al 1646 s'ocuparen els ports de Porto Longone i Piombino. En el

47. AGS, E, leg. 3.846, fol. 167, *Carta del comte de Siruela a Felip IV*, Milà, 15 de juny de 1641.

48. Tommasi, Girolamo, *Somario della...*, pàg. 570.

mateix any es va intentar l'ocupació del presidi d'Orbetello, però aquí els francesos van fracassar.

Porto Longone (actual Porto Azzuro), a l'illa d'Elba, havia passat a ser una important base hispànica des que el 1605 s'inicià la construcció d'una fortalesa. Quan es portà a la pràctica el projecte, es pretenia en principi neutralitzar la base medicea de Portoferraio i exercir un millor control sobre el canal de Piombino, que separa Elba de terra ferma. La direcció de les obres la va portar a terme don García de Toledo, que va prendre com a model la fortalesa de la ciutat d'Anvers. El seu perímetre era de 1.700 metres, i tenia capacitat per acollir una guarnició de 2.000 homes. Malgrat això, en el moment de l'atac francès, només hi havia 665 soldats.

La conjuntura bèl·lica d'aquests anys fou especialment perillosa per a la república de Lucca. Els agents francesos van proposar al gran duc Ferran II, fill de Cosme II, la seva col·laboració en la lluita, a canvi de l'adquisició de la petita república (amb l'excepció de la Garfagnana, que quedaria totalment integrada a Mòdena) i del lliurament de Portoferraio i el feu de Siena a França. Però l'únic que es va aconseguir fou la neutralitat del gran duc, malgrat que el govern luquès passés per moments de gran temor i demanés una ràpida intervenció hispànica⁽⁴⁹⁾. La cort de Madrid va donar en tot moment garantia que defensaria amb les armes els luquesos⁽⁵⁰⁾. En canvi, el duc de Mòdena Francesc I d'Este va acceptar l'aliança amb França (27 d'agost de 1647), permetent el pas de tropes franceses per la Garfagnana (especialment entre 1657-58), amb el consegüent saldo de destruccions i morts.

Com a premi de la seva actitud neutral, Ferran II de Medici va rebre del govern hispànic la plaça de Pontremoli, situada a la comarca de la

49. AGS, E, leg. 3.678, fol. 117, *Transcripció d'una carta original en clau, redactada per l'ambaixador hispànic a Florència, Pere Fernández de la Torre, i destinada al secretari reial Pere d'Arce, Florència, 9 d'abril de 1647.*

50. AGS, E, leg. 3.678, fol. 130, *Ressenya sobre la informació que les autoritats hispàniques havien de donar a l'ambaixador luquès Guinigi, Madrid, 30 d'agost de 1647.*

Lunigiana, des d'on es controlava el pas muntanyenc de la Cissa. Malgrat tot, en aquest mateix any el gran duc de Medici va col·laborar indirectament en l'empresa de reconquesta de Porto Longone i Piombino, aprovisionant les naus de don Juan José d'Austria.

L'atac francès als ports toscans s'inicià al maig de 1646, i la importància de les forces atacants indica l'interès per l'empresa. De la base de Toló havien partit prop de 70 naus de guerra, que pràcticament composaven tota la flota francesa de guerra del Mediterrani. Altres 20 naus menors de càrrega i escorta i una suma de 8.000 infants completaven el conjunt de l'exèrcit. Manava l'expedició el duc de Brezé, junt amb el príncep piemontès Francesc Tomàs de Savoia. El primer objectiu era el dels presidis hispànics d'Orbetello, Talamone, Porto Ercole i Porto San Stefano. L'ocupació d'aquests ports era, per al cardenal Mazarino, una forma d'obligar el papa Innocenci X a canviar la seva política filoespanyola. A més, es podia fer decantar cap al costat francès els petits Estats italians, com a pas previ a l'ocupació de Nàpols.

Però des que els presidis havien passat a dependre de la monarquia hispànica (1558), s'havien construït allí formidables defenses. El príncep de Savoia va estavellar-se contra Orbetello, i poc després arribà una flota hispànica a la zona, enviada pel virrei de Nàpols, duc d'Arcos. En el combat va morir el mateix duc de Brezé, i les naus franceses que havien ocupat la base pontifícia de Civitavecchia hagueren d'abandonar el seu objectiu. Al juliol, els francesos van acabar les seves operacions a la zona.

Al setembre tornarien, després d'haver-se reforçat en els ports de Provença. Aquesta vegada l'objectiu era Piombino i l'illa d'Elba. El 27 d'aquest mes, més de 8.000 homes, sota el comandament del duc Duplessis Preslin, desembarcaren prop de Porto Longone. D'allí, una part de la flota es llançà contra Piombino, defensat solament per 80 soldats, els quals es van rendir el 5 d'octubre. Aquesta victòria va permetre als francesos el posseir un port per utilitzar-lo com a

magatzem general per a operacions posteriors. Porto Longone cauria el 30 d'octubre.

Prop ja de les possessions medicees, els francesos continuaren les pressions cap al gran duc Ferran II. Segons diu Licurgo Cappelletti, "malgrat que es declararen amics i aliats del gran duc, els francesos s'ensenyoriren de prop de 12.000 escuts, preu d'una partida de mineral que els agents del gran duc havia venut a dos mercaders genovesos, sota el pretext que el principat de Piombino col.laborava amb Espanya" (s'ha de tenir en compte que l'explotació del ferro piombinès estava en mans dels súbdits dels Medici). Aquest esdeveniment, afegit a la notícia de la caiguda de Porto Longone, torbà molt el gran duc Ferran II. Però hagué d'adaptar-se a les circumstàncies, subministrant tot allò que demanaven per a l'aprovisionament i reparacions de les places de Porto Longone i Piombino, a fi de no ser apartat del tron i d'aconseguir temps per poder fer-se respectar. Els sacrificis realitzats van permetre preparar-se per a la defensa, produint efectes positius. En lloc de trobar-se amenaçat, Ferran II fou solament invitat per la cort de París, a través de l'ambaixador extraordinari, a unir-se amb França contra els espanyols. Com a compensació, li oferiren les illes de Sicília i Elba, però no els presidis de la costa sienesa. Ferran va rebutjar amb admirable delicadesa, fent veure a l'ambaixador francès que ja s'havia compromès massa davant d'Espanya afavorint França, i que l'aliança resultaria infructuosa, perquè ja a Münster s'estaven portant a terme els preparatius de la pau. Malgrat això, els espanyols sospitarien que el gran duc s'havia aliat secretament amb França amb la intenció d'apoderar-se de Piombino i de l'illa d'Elba" ⁽⁵¹⁾.

Al 1649 s'havia assolit pacificar les rebel.lions de Sicília i Nàpols. A més, el govern de França es trobava amb problemes per la qüestió de la Fronda. Per a Felip IV d'Habsburg havia arribat el moment de reconquerir les places perdudes, per això ordenà al seu fill Juan José

51. Cappelletti, Licurgo, *Storia della città...*, pàg. 340-341.

d'Austria, al comte d'Oñate (nou virrei de Nàpols) i al marquès de Caracena (governador de Milà) que prepararessin l'empresa.

Al maig de 1650 sortí de Gaeta una expedició integrada per prop de 30 naus de guerra, 18 llenys de transport i 8.000 espanyols, italians i alemanys. El príncep Nicol Ludovisi de Piombino va aportar 1.300 homes més, pagats amb els seus diners. Don Juan José d'Austria havia de demanar la col.laboració militar del gran duc, però aquest es va negar, argumentant haver pres el camí de la neutralitat. Així va manifestar-ho per carta el mateix Felip IV, el qual respondria comprenent la situació. Malgrat tot, el gran duc va permetre que s'enviessin del seu territori aliments per a l'exèrcit atacant.

El 15 d'agost, després de violents combats i nombroses accions d'enginyeria militar desenvolupades per Juan José d'Austria, la guarnició francesa de Porto Longone va rendir-se. Quedaven 700 homes dels 1.500 que originalment defensaven la base, xifra que indica que l'empresa no fou gens fàcil. Piombino ja havia estat presa el 19 de juny, perquè les seves defenses i guarnició no eren tan importants.

Encara al 1657 els francesos intentarien tornar a ocupar Porto Longone. Una flota sortida de Toló arribà a Portoferraio, però hagué de tornar a les seves bases davant les amenaces que una esquadra exercia en la Provença.

La decadència de la influència hispànica en el gran ducat i a Lucca

Durant la segona meitat del segle XVII, assistim a un nou acostament diplomàtic del gran ducat de Toscana cap a França, la nova gran potència europea. Al 1661, el príncep hereu Cosme de Medici (futur Cosme III), fill de Ferran II, va casar-se amb Margarida Lluïsa d'Orleans, cosina de Lluís XVI. No ocuparia el tron del gran ducat fins al 1670, i abans va realitzar un llarg viatge per Espanya, Portugal, Anglaterra i França. El matrimoni entre el Medici i l'Orleans seria un

fracàs, i acabaria amb el retorn de Margarida a França al 1674, on fou reclosa en un convent.

El temor a Lluís XIV va quedar patent quan la diplomàcia toscana volgué intervenir en l'assumpte de la Lorena. Al 1678, el monarca francès pretenia reunir a la plaça holandesa de Nimega un congrés de pau, al qual havien d'assistir les potències enemigues. Una de les seves intencions era la d'incorporar el ducat de Lorena a França una vegada mort el seu regent Carles IV. Però una de les possibles candidates al tron lorenès era Margarida Lluïsa d'Orleans, l'esposa del gran duc, que abans de la seva retirada forçosa li havia donat tres fills (Ferran, Anna Maria Ludovica i Gian Gastone). Per això, l'abat Gondi, ambaixador toscà a París, va escriure a Cosme III perquè intervingués en l'assumpte, amb la intenció d'obtenir el disputat ducat per al seu fill gran, Ferran de Medici. La diplomàcia dels Habsburg imperials també el pressionava en aquest sentit, perquè volia evitar que la Lorena quedés en mans del monarca francès. Un pla establert entre la monarquia hispànica i l'Imperi preveia una primera entrega de la Lorena a Ferran de Medici, amb un posterior intercanvi del ducat per Sardenya, Elba i els presidis hispànics de la Toscana. Una oferta tan generosa realitzada pels diplomàtics espanyols no arribà a prosperar, davant la necessitat de no ofendre Lluís XIV que tenien els ministres toscans.

Al 1683, els turcs assetjaren Viena. En aquest mateix any, el virrei de Nàpols, duc del Carpio, va intentar reunir una petita flota amb naus pontifícies, genoveses, portugueses i malteses. Demanà també la intervenció de Cosme III en el subministrament de soldats o diners, però el gran duc es negà. Llavors, el virrei amenaçà amb l'ocupació de la base medicea de Portoferraio. Però les possibilitats ofensives de la monarquia hispànica no permetien ja complir les amenaces.

La mateixa resistència va trobar l'enviat de l'emperador Leopold I, quan arribà a Florència per obtenir diners o naus, a fi de combatre els turcs. Malgrat tot, aquí va haver de cedir Cosme III i aportar quatre galeres a la lliga signada el 5 de març de 1683, en la qual intervenien

l'Imperi, Polònia, Venècia i el papa. S'ha de tenir en compte la influència jurídica de l'emperador sobre el gran ducat, en ser considerat en part feu imperial, fet que exercia certs temors. A més, les diverses contribucions del gran duc a les empreses imperials van permetre al 1691 que Cosme III obtingués de la cort de Viena el tractament reial, no reconegut per la resta de les corts, amb excepció de Roma.

La influència de França a Itàlia provocava nombroses inquietuds a Cosme III. Al 1681 havien entrat tropes franceses a Casale, localitat comprada pel duc Ferran Carles de Màntua. Dos anys després, la monarquia hispànica s'havia vist obligada de nou a declarar la guerra a França. Al 1684, Gènova era bombardejada per les naus borbòniques. El gran duc de Toscana no podia fer cap cas a les peticions d'ajuda hispàniques amb els francesos tan a prop. Malgrat tot, quan va morir Maria Lluïsa d'Orleans, esposa de Carles II d'Espanya, Cosme III va intentar casar la seva filla Anna Maria amb el monarca vidu, sense aconseguir-ho.

La diplomàcia toscana estava cada vegada més a prop de Viena que de Madrid, encara que per compensar aquesta situació, Cosme III hagué de permetre que un ambaixador francès s'instal·lés de forma permanent a Florència (1691). Durant la guerra de Successió hispànica, el gran duc mantindria amb èxit una total neutralitat. L'antiga cooperació amb els Habsburg espanyols acabava definitivament a finals del segle XVII.

Durant la segona meitat del segle XVII, Lucca amb prou feines podia comptar ja amb el suport hispànic. La decadència política de la monarquia va motivar que durant els conflictes fronterers a la Garfagnana de 1687-88, no es pogués exercir una veritable tasca de protecció de la petita república. El comte de Fuensalida, governador de Milà, fou rebutjat com a mitjancer pel duc Francesc II de Mòdena, i s'hagué de demanar la intervenció del rei Jaume II Estuard d'Anglaterra, cunyat del duc, així com la de l'emperador Leopold I. Es demanà als prínceps

Foresto i Cèsar Ignasi, parents del duc de Mòdena, que actuessin en favor de l'arbitratge del governador de Milà, però tot fou en va. Malgrat els bons propòsits del Consell d'Estat hispànic, del comte de Fuensalida i l'emperador, segons Tommasi, no es va aconseguir una concòrdia definitiva ⁽⁵²⁾.

La prepotència de França a Europa durant la segona meitat del segle XVII constituïa un perill per als aliats de la monarquia hispànica, ja en plena decadència. Al 1671, any de pau internacional, Lucca hagué de permetre la lleva de tres companyies per l'exèrcit de Lluís XIV, encara que donant avís a les autoritats espanyoles. La guerra de Successió d'Espanya donaria per finalitzada l'època de domini de la monarquia a Itàlia, que havia durat aproximadament dos segles.

La monarquia hispànica, Piombino i Porto Longone durant la segona meitat del segle XVII

La presència de guarnicions hispàniques a Piombino i Porto Longone constituïren des de la seva instal·lació una font contínua de conflictes amb els senyors del principat. Els comandaments militars actuaren sovint contra els habitants de Piombino, empresonant-los i àdhuc castigant-los. També es prengueren mesures destinades a controlar el comerç del feu en benefici dels seus interessos.

Però en altres ocasions, aquests militars espanyols també es comportaren com si fossin sobirans del presidi, àdhuc en perjudici dels interessos de la monarquia hispànica. Concedien permisos per exercir el cors o s'aprofitaven del seu poder en qualsevol oportunitat. Al 1673, Juan de Medina, governador de Porto Longone, va vendre una barca savoiana abandonada en el port per una nau genovesa que l'havia atacat.

També els mateixos virreis de Nàpols actuaren, segons els prínceps

52. Tommasi, Girolamo, *Sommario della...*, pàg. 579.

de Piombino, amb excés d'autoritat. Al 1697, el duc de Medinaceli ordenà a Juan Bautista Ludovisi, fill de Nicola, que expulsés diverses famílies de jueus que s'havien instal·lat a Piombino. El príncep va queixar-se per carta al rei Carles II, però el Consell d'Estat va considerar que el virrei actuava com un delegat del monarca, per la qual cosa Juan Bautista havia d'obeir les seves ordres.

Al 1672, Lluís XIV de França es llançà a una empresa bèl·lica contra la república d'Holanda, en col·laboració amb Carles II d'Anglaterra. L'emperador Leopold I es va oposar a aquest atac, i el 30 d'agost de 1673, la monarquia hispànica signà un tractat d'aliança amb Holanda.

Durant la primavera d'aquell any, la imminència d'una ruptura entre França i Espanya es va fer notar en el principat de Piombino. Arribaren notícies a Nàpols d'un possible atac anglo-francès a Porto Longone, i el virrei es preparà per a la defensa. Però les dificultats econòmiques de la monarquia hispànica desaconsellaren l'increment de les despeses, malgrat que es continuava considerant la plaça com una de les principals d'Itàlia.

Al final, l'únic que va ocórrer en aquest any fou una simple demostració de dues naus davant Piombino, població amb poques defenses, quan encara no s'havia portat a terme una declaració oficial de guerra.

Nicola Ludovisi, en els últims dos anys de la seva vida, va exercir el càrrec de virrei de Sardenya, fet que indica la confiança que havia adquirit en la cort hispànica. A la seva mort, que va tenir lloc el 25 de desembre de 1664, va ser succeït pel seu fill Juan Bautista, nascut de Polissena Mendoza. Però fins al 1675 no va poder anar a Espanya el nou príncep, per jurar fidelitat a la monarquia hispànica. Ja llavors, Juan Bautista s'havia casat amb una espanyola, Maria d'Aitona, i havia estat nomenat capità general de les galeres de Nàpols.

Aviat va trobar-se el príncep en conflicte amb les autoritats hispàniques. Al 1676, va protagonitzar un enfrontament amb el seu

immediat inferior Beltrán de la Cueva, tinent general de les galeres napolitanes. I segons Cappelletti, al 1681 el virrei de Nàpols, marquès dels Vèlez, ordenà que Ludovisi fos empresonat a Gaeta durant un temps, encara que no especifica el motiu ⁽⁵³⁾. Des de llavors, els problemes entre Juan Bautista i els espanyols van fer-se continus. Ja hem mencionat anteriorment els conflictes jurisdiccionals. Més endavant s'afegirà la qüestió del nou matrimoni, una vegada morta Maria d'Aitona.

En no haver tingut successió amb la seva primera muller, el príncep de Piombino hagué de casar-se novament. Ple de deutes, fou difícil trobar una candidata. Finalment, va rebre proposta del príncep Arduino de Palizzi, noble de Messina, que va concedir-li la mà de la seva filla. Les autoritats hispàniques no van veure amb bons ulls la boda, ja que alguns parents d'Anna Arduino eren partidaris de França. Malgrat tot, la cerimònia per poders es va portar a terme, àdhuc abans que arribés el permís del monarca. Però des de llavors, el virrei de Nàpols, duc de Medinaceli, per imperatiu de la cort, destacà un espia per seguir les passes de Juan Bautista. Any i mig després de la seva boda aproximadament, el príncep moriria a Piombino (24 d'agost de 1698).

Les despeses de la boda celebrada entre Juan Bautista Ludovisi i Maria d'Aitona i el ritme de vida del príncep no degueren estar d'acord amb els seus ingressos. S'ha de tenir en compte que les rendes del principat havien disminuït molt durant la segona meitat del segle XVII, davant la decadència demogràfica i les dificultats econòmiques. Per això, Juan Bautista aviat hagué de recórrer al crèdit davant diverses persones italianes i espanyoles. Per aquest motiu, el seu Estat va passar al 1677 a ser administrat durant quinze anys per dos dels seus principals creditors, residents a Roma. El tema dels deutes constituiria posteriorment font de nombrosos problemes per als successors del príncep.

53. Cappelletti, Licurgo, *Storia della città...*, pàg. 357.

La mort de Juan Bautista va provocar nous contratemps en el principat de Piombino. El príncep deixà un descendent de curta edat anomenat Nicola, fill de la seva esposa Anna. Amb l'objecte d'evitar la perniciosa influència dels Arduino, les autoritats hispàniques van pensar en la possibilitat de traslladar el successor a Madrid, però finalment es va triar Nàpols com el lloc de residència de la princesa vídua i del seu fill.

Però Nicola moriria al desembre de 1699, acabant així la línia directa dels Ludovisi. Segons la subinvestidura atorgada per Felipe VI al 1644, en absència de varons la successió tocava a les dones. La germana gran de Juan Bautista era una monja resident a Roma, anomenada Olímpia, que fou subinvestida al 1700 malgrat l'oposició de la seva germana menor Hipòlita, casada amb Gregori Buoncompagni, duc de Sora, que va rebre ajut del virrei de Nàpols. Per altre costat, l'emperador Leopold I va intentar recompensar el príncep Jacobo, fill del rei polonès Juan Sobiesky, amb el feu de Piombino, pel suport donat pel seu pare en la lluita contra els turcs, però no ho va aconseguir.

Olímpia Ludovisi tampoc no tardaria molt a morir (27 de novembre de 1700), i en aquesta ocasió sí que va aconseguir Hipòlita el títol de princesa de Piombino, iniciant-se ara la dinastia dels Buoncompagni. Poc després començaria la guerra de Successió a la corona espanyola. Com a dada a tenir en compte se sap que Felip V tornà l'administració de les rendes de Piombino als seus prínceps, a canvi del lliurament d'una fiança a un dels seus creditors, el comte d'Almenara, segons decret de 18 de novembre del 1702, ratificat el 22 de desembre de 1703. Gregori Buoncompagni moriria al 1707.

Apèndix: la qüestió de Piombino al segle XVIII.

L'1 de setembre de 1701 es va signar l'aliança de la Haia entre Austria, Holanda i Anglaterra, que pretenia bàsicament separar de

forma contundent els regnes de França i Espanya i obtenir per a l'arxiduc Carles, fill de l'emperador i pretendent a la corona hispànica, el Milanesat, Nàpols, Sicília i els presidis de Toscana. A l'any següent s'iniciaria la guerra entre les potències aliades i els regnes borbònics. Els primers enfrontaments van tenir lloc en el nord d'Itàlia, i per això Felip V anà a Nàpols, arribant a la capital el 20 d'abril de 1702. Allí va anar Gregori Buoncompagni i va retre homenatge al Borbó. Durant alguns mesos, Felip V lluitaria en el nord de la península itàlica, fins que va tornar de nou a Espanya.

Les tropes imperials no començaren a avançar cap a Itàlia fins al 1707, any en què ocuparen Nàpols. Des d'allí amenaçarien els presidis toscans, Piombino i l'illa d'Elba. Al gener de 1708 desembarcaren en aquest últim lloc els soldats alemanys, transportats en naus angleses, i assetjaren Porto Longone. Piombino no tardaria a ser fàcilment ocupat. La princesa vídua va presentar un memorial al duc d'Uceda, ambaixador hispànic a Roma, i destinat a Felip V. En aquest escrit es parlava dels excessos comesos pels alemanys i per les tropes borbòniques que recuperaren el principat. Davant la disminució de les rendes, Hipòlita demanava un crèdit de 100.000 escuts⁵⁴. Malgrat que el Consell d'Estat va recomanar no donar els diners, el monarca va accedir a la petició.

Les tropes alemanyes no aconseguiren apoderar-se de Porto Longone i, com hem vist, Piombino hauria d'ésser abandonada als pocs mesos de la seva conquesta. La plaça hispànica d'Elba es va convertir en el centre del control de les aigües piombineses, malgrat que sembla que les autoritats borbòniques no es preocuparen gaire d'ella. El seu comandant, Francisco Pinel i Monroy, es queixava contínuament de la manca de diners i d'aliments, i en no ésser escoltat, hagué de confiscar temporalment la producció de les mines de ferro. Evidentment, aquesta disposició va provocar les protestes des de Roma

54. AHN (Arxiu Històric Nacional), E, leg. 2.055, s.f, Memorial a favor d'Hipòlita Ludovisi, datable al 1708.

d'Hipòlita. Al 1710, Pinel fou substituït per Esteban Bellet, el qual devia procedir, segons ordres rebudes, amb prudència i respecte als interessos de la princesa. Però el problema de la manca de pagaments continuaria al llarg de la guerra, i Bellet hagué d'actuar de la mateixa manera que el seu antecessor, és a dir, imposant contribucions especials als vassalls de Piombino. Els soldats, i àdhuc els oficials, venien les seves robes, i Orbetello va caure a mans dels alemanys. La guarnició, que al juny de 1710 era de 509 homes, resultava insuficient davant una nova ofensiva imperial a la costa tirrena.

Piombino i els presidis tornarien a ser ocupats per les tropes del'emperador. Pels tractats d'Utrecht (1713) i Rastadt (1714), Felip V cedia al nou emperador Carles VI, fill de Leopold I, el Milanesat, Sardenya, Nàpols i els presidis de Toscana. Però en els acords no es va mencionar mai el petit principat toscà, per la qual cosa el Borbó va continuar considerant-se en possessió de la sobirania sobre aquest Estat, d'acord amb la investidura imperial donada a Felip IV al 1621. De fet, el rei espanyol va encarregar al seu plenipotenciari, el duc d'Osuna, que procurés mantenir Piombino sota l'òrbita hispànica, perquè la princesa Hipòlita així ho havia demanat.

Donat que el nou emperador mantenia una guarnició a Piombino, res no es podia fer per evitar que la capital del principat quedés sota control dels Habsburg, malgrat que Felip V va defensar els seus drets de sobirania. Hipòlita es va quedar sense estat, mentre que Porto Longone i les altres possessions d'Elba continuaven en mans del monarca espanyol.

Acabada la guerra de Successió espanyola, les possessions de terra ferma pertanyents al feu de Piombino quedaren en mans de les tropes imperials de Carles VI, sota el control directe dels governadors austríacs de Nàpols. L'illa d'Elba, amb excepció de Portoferraio, va continuar dominada pels espanyols. Hipòlita Ludovisi quedà, a efectes pràctics, sense estat, malgrat que es va mantenir fidel a la monarquia hispànica. A finals de 1714 acompanyaria a Madrid Isabel Farnesio,

neboda del duc de Parma i segona esposa de Felip V. Com a compensació a la seva fidelitat, el monarca li va concedir una pensió anual de 2.500 reials de bilió i li confirmà la investidura del principat de Piombino, malgrat que la senyora hagués de residir a Roma.

Al 1717, Felip V, instigat per Isabel Farnèsio i el seu ministre, el cardenal Alberoni, es llançà a l'aventura de recuperar les antigues possessions hispàniques d'Itàlia. A l'any següent, Anglaterra, França, Holanda i Àustria van formar la Quàdruple Aliança i es van oposar a aquestes pretensions. Felip V fou militarment derrotat i hagué d'adherir-se als principis de la Quàdruple, que l'obligaven a renunciar a qualsevol dret sobre les possessions italianes. Malgrat això, els fills del monarca i d'Isabel, Carles i Felip, obtenien el compromís de rebre el gran ducat de Toscana i el ducat de Parma (junt amb el de Plasència) respectivament, en acabar la línia dinàstica directa d'aquests Estats. Res no es va poder fer per recuperar Piombino.

Les crisis polítiques internacionals se succeïren al llarg dels anys següents. Felip V no volia renunciar a continuar influent en la península apenina, malgrat l'oposició austríaca. Llargues discussions acabaren al 1731 amb l'acceptació de Carles de Borbó, fill del monarca hispànic, com a duc de Parma, en desaparèixer la línia directa dels Farnesio. Després arribà el conflicte per la successió de Polònia, iniciat al 1733. Savoia, França i Espanya organitzaren una aliança contra Àustria. Des de Parma, Carles de Borbó es llançà contra Nàpols, encara sota el domini austríac, i aconseguí ocupar el regne amb l'ajut de tropes espanyoles (1734), les quals ja s'havien apoderat també de Piombino.

La crisi de 1733 va coincidir amb la mort d'Hipòlita Ludovisi. La seva filla gran, Maria Leonor, vídua del duc de Sora, va demanar la subinvestidura del principat, que fou concedida el 19 de desembre de 1734. A l'octubre de l'any següent se signaven a Viena els anomenats preliminars, acords de pau amb els quals s'acabava el conflicte successori de Polònia. Segons el tractat, Carles de Borbó deixava de ser duc de Parma per passar a ocupar el tron de Nàpols. D'aquesta

forma, Piombino i els dominis hispànics d'Elba van quedar ara sota la influència napolitana, malgrat que l'ambigüitat jurídica de la integració donaria lloc a posteriors conflictes diplomàtics entre les corts de Madrid i Nàpols.

Els preliminars de Viena donaren Nàpols i les places de la costa toscana a Carles de Borbó. D'aquesta forma, Piombino i Porto Longone passaren a ser controlats militarment per les tropes napolitanes. Malgrat tot, Felip V va continuar considerant-se senyor legal de Piombino, per haver estat el feu una concessió imperial realitzada al 1621. La princesa Maria Leonor, aprofitant-se d'aquesta circumstància, demanà l'ajut del monarca espanyol quan ho va considerar oportú. I quan va morir al 1745, el seu fill Gaetano va rebre el diploma, i àdhuc va anar a Espanya a jurar fidelitat a Ferran VI (el successor de Felip V). Al document de subinfeudació, encara es mencionava la clàusula, ja innecessària, segons la qual s'havia de permetre la presència de guarnicions hispàniques ⁽⁵⁵⁾.

Al desembre de 1745, Felip V havia decretat que totes les causes judicials referents a Piombino fossin sentenciades al Consell d'Estat hispànic. Això volia dir que el principat era considerat feu dels Borbons d'Espanya. I Gaetano va acceptar gustosament aquesta ficció, perquè li permetia no fer gaire cas de les disposicions de les autoritats napolitanes. Però al 1752, fou escollit per al càrrec de secretari de Gràcia i Justícia de Nàpols el marquès toscà Bernardo de Tanucci. Un dels seus objectius primordials fou el de limitar les prerrogatives de l'aristocràcia davant la monarquia. Tanucci no va oblidar Gaetano i l'especial condició del feu toscà, i va procurar sotmetre'l a la seva política. Va pressionar el príncep perquè acceptés el tribunal napolità de Santa Clara com l'únic que podia sentenciar causes referents a Piombino. El mateix rei Carles va ratificar al 1759 aquesta gestió.

Tot va començar al juny de 1752 quan Cèsar Baldinotti, hereu del

55. AGS, E, leg. 6.149, s.f. *Investidura per Gaetano*, Madrid, 8 de març de 1745.

seu oncle marquès Stefano Daldinotti, va aconseguir que el tribunal de Santa Clara exigís la presència del príncep de Piombino a Nàpols (Gaetano residia a Roma), per jutjar la causa del diner que encara devia el feudatari toscà a Stefano. Es donaren vint dies de termini, però Gaetano no es va presentar i demanà el suport de les autoritats hispàniques. El plet hagué d'ajornar-se fins que no s'aclarís definitivament la polèmica sobre qui era el senyor jurídic de Piombino.

Quan Carles de Nàpols va rebre en herència la corona d'Espanya, va decidir cedir tots els seus drets italians al seu fill Ferran, però res no es va dir de Piombino, i l'assumpte va continuar. En morir Gaetano al 1777, fou Ferran IV de Nàpols el que va concedir els diplomes de subinvestidura a Antoni Buoncompagni. Però al 1794 encara es parlava del plet jurisdiccional. La invasió francesa acabaria radicalment amb el problema.